

UOT: 634.8

RESPUBLIKANIN ÜZÜMÇÜLÜK BÖLGƏLƏRİNİN ÜZÜM ƏKİNLƏRİNDƏ ALAQ OTLARININ NÖV TƏRKİBİ

E.Ə. HACIYEVA
AKTN Əkinçilik ET İnstitutu

Aparılmış tədqiqatlardan müəyyən edilmişdir ki, Respublikanın üzüm əkinlərində birillik, ikiillik və çoxillik alağ otları Göygöl rayonu üzrə 43 növ, Samux rayonu üzrə 46 növ, Şəmkir rayonu üzrə 53 növ, Tovuz rayonu üzrə 47 növ, Qazax rayonu üzrə 40 növ, Qəbələ rayonu üzrə 47 növ, Qax rayonu üzrə 51 növ, Cəlilabad rayonu üzrə 51 növ, Salyan rayonu üzrə 48 növ, İsmayilli rayonu üzrə 61 növ və Şamaxı rayonu üzrə 68 növ alağ otları yayılmışdır ki, bu da 21 fəsilədə birləşərək ən çox aşağıdakı fəsilələrdən ibarətdir: xaççiçəklilər, taxıllar, mürəkkəbçiçəklilər, paxlalılar, çətirçiçəklilər, tərəçiçəklilər, sarmaşıqkimilər və.s.

Respublikanın üzüm əkinlərində ümumilikdə 68 növ alağ otu aşkar edilmişdir ki, onlardan 28 növü Respublikanın bütün üzümçülük rayonlarında yayılmışdır. Respublikanın üzüm əkinlərinin alağ otu ilə sirayətlənməsi orta hesabla 33,3% (63,2 % birilliklər, 7,3 % ikiilliklər və 29,5 % çoxilliklər) təşkil etmişdir.

Ağar sözlər: üzüm, alağ otları, növ tərkibi, təcrübə, birillik, çoxillik, qışlayan, körpə yazlıqlar.

Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra yeni təsərrüfatçılıq şəraitində üzüm bağları bölgələrdə kütləvi artırılmağa başlanmışdır. Buna baxmayaraq respublika miqyasında əhalinin sürfə üzümünə, eləcə də üzüməndən hazırlanmış alkoqolsuz içkilərə olan tələbat bir problem olaraq qalır. Bununla yanaşı kişmiş və üzüməndən hazırlanan içki məhsulları istehsalı əhalinin tələbatını ödəmir [1].

Birinci halda, alaqlanmanın birdəfəlik hesaba alınması becərilən bitkilərin və alaqların qarşılıqlı münasibətlərində bitkiləri mühafizə vasitələrini tətbiq etmək üçün əlverişli zamanda aparılır; ikincidə-becərilən bitkilərin və alaqların inkişafının daha gec mərhələsində (adətən çiçəklənmə) geobotanik marşrut vasitəsi ilə qabaqcadan aparılan araşdırmaların gedişində. Üçüncü halda stasionar araşdırmalarda təcrübə sahələrinin alaqlanmasının bir neçə qeydiyyatı aparılır (becərilən bitkilərin vegetasiyasının əvvəlində, ortasında və sonlarında) [2].

Qeydiyyat metodikasını tətbiq edilən məqsəddən asılı olaraq seçirlər. Herbisidlərin tətbiqinə ehtiyacın olmasını müəyyən etmək üçün sahələrin alaqlanmasının qeydiyyatını kəmiyyət üsulu ilə hesaba alırlar. Bunun üçün sahəni dioqnal istiqamətdə və müxtəlif yerlərdən 0.25 m² (50 x 50) ölçüsündə hesablama çərçivəsini qoyurlar. Sahəsi 50 ha qədər olan sahələrdə çərçivəni 10 yerdə, 100 ha qədər olan sahədə 15 yerdə, 100 hektardan çox olan sahələrdə 20 yerdə qoyurlar. Alaqlanmanın hesablanması dair ilkin tövsiyələrdə Cədvəl 1. Respublikanın üzüm əkinlərində rast gəlinən alağ otları

hesablama çərçivəsinin böyük sahəsini-1 m² istifadə etmək təklif edilirdi, bir müddətdən sonra 0.5 m², sonra isə 0.25 m² müəyyən edilmişdir [3,4].

Əkinlərin alaqlanmasının operativ olaraq yoxlanılması zamanı, bizim fikrimizcə ən yaxşısı İ.İ. Liberşteyn tərəfindən təklif olunmuş bonitirovka şkalası üzrə torpağın alaqlarla proyektiv örtülməsinin gözəyari qiymətləndirilməsindən istifadə etməkdir. 1 bal proyektiv örtük hesablama sahəsinin 10%-ni, 2 bal 11-25%, 3 bal 26-35%, 4 bal 36-50%, 5 bal 50%-dən çoxunu təşkil edir. Sübut olunmuşdur ki, o alaqlanma üzrə obyektiv və düzgün məlumat almağa imkan verir [5].

Böyük ərazilərin marşrut müşahidələri zamanı sahələrin dolğun botanik və aqroekoloji xarakteristikası üçün 100m² (10x10) sahədə alağ otlarının bir çox növünün çiçəklənməsi mərhələsində sirayətlənmənin bal üsulu ilə qiymətləndirilməsini aparırlar.

Alağ otlarının öyrənilməsi sahəsində variantların müqayisəli qiymətləndirilməsi üçün az ölçülü sahələr münasibdir. Belə sahələrdə alağ otlarının qarşılıqlı münasibətinin öyrənilməsi, bitkilərin rəqabətə davamlılığının və alaqların ziyanvericiliyinin müəyyən edilməsi daha dəqiq olur.

Respublikanın üzüm əkinlərində aşkar edilmiş alağ növlərindən nümunələr götürülmüş, herbarilər hazırlanmış və alağ otları ilə sirayətlənmə dərəcəsi rayonlar üzrə qruplaşdırılmışdır (Cədvəl 1.).

s/s	Alağ otlarının adı	Bölgələr üzrə										
		Göygöl	Samux	Şəmkir	Tovuz	Qazax	Qəbələ	Qax	Cəlilabad	Salyan	İsmayilli	Şamaxı
	Azilliklər :											
	Efemerlər:											
1	Cincilim (<i>Stellaria media</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Dəstərək (<i>Veronika agrestis</i>)	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Erkən yazlıqlar:												
3	Sarmaşan qarabaşaq (<i>Polygonum convolvulus</i>)	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+
4	Yabanı turp (<i>Raphanus raphanistrum</i>)	-	-	+	-	-	-	+	+	+	+	+
5	Çöl qaymaqçıçayı (<i>Ranunculus arvensis</i>)	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
6	Şahtərə (<i>Fumaria vavilantii</i>)	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
7	Lələ (<i>Papaver rhoeas</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	Tarla yulafçası (<i>Avena fatua</i>)	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
9	Slindrik eqilops (<i>Aegilops cylindrica</i>)	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+
10	Tarla noxudu (<i>Pisum arvense</i>)	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
11	Dəli quramit (<i>Lolium temulentum</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
12	Tarla xardal (<i>Sinapis arvensis</i>)	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
13	Yovşan yarpaqlı ambroziya (<i>Ambrosia artemisiifolia</i>)	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	+
14	İşirğan (<i>Calopsis laqanum</i>)	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Körpə yazlıqlar:												
15	Eruka (<i>Eruka sativa</i>)	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
16	Şehçicəyi (<i>Drosera</i>)	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17	Çöl bənövşəsi (<i>Viola arvensis</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
18	Tarla keşnişi (<i>Coriandrum sativum</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
19	Ağ qızıl pəncər (<i>Amoranthus albus</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
20	Dilqanadan (<i>Calium aparune</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
21	Unluca (<i>Chenoradum album</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
22	Yabanı çətənə (<i>Canabis ruderalis</i>)	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	+
23	Yaşıl qıllica (<i>Setaria vridis</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
24	Ala qanqal (<i>Silybum marianum</i>)	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
25	Unutmaməni (<i>Myosotis micrantha</i>)	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Qışlayanlar:												
26	Adi quşəppəyi (<i>Capsella bursa pastoris</i>)	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+
27	Çobanyastığı (<i>Matricaria inodora</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
28	Şüvəran (<i>Sisymbrium loeselii</i>)	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
29	Payızlıq gülül (<i>Vicia villosa</i>)	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
30	Tarla qərənfil (<i>Agrostemma githiyo</i>)	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
31	Əspəçicəyi (<i>Delphinium consolida</i>)	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+
32	Xırdayarpaq gülül (<i>Vicia angustifolia</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
33	Sığırqözü (<i>Anthemis etissimo</i>)	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
34	Qaranquşotu (<i>Glauz</i>)	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+
35	Xaçgülü (<i>Senecio vernalis</i>)	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+
36	Südotu (sarı çiçək) (<i>Sonchus oleraceus</i>)	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Payızlıqlar:												
37	Tülküquyruğu (<i>Alopecurus myosuroides</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
38	Çörəkotu (<i>Vaccaria paretiflora</i>)	-	+	-	-	+	-	+	+	-	+	+
39	Qatıqotu (<i>Galium verum</i>)	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+
40	Səfərotu (<i>Zithuspermum arvense</i>)	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+
41	Tarla tonqalotu (<i>Bromus arvensis</i>)	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	+
42	Tarlaotu (<i>Eragrostis minor</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
43	Çovdar tonqalotu (<i>Bromus secalinus</i>)	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+
İkiliqlər:												
44	Adi qanqal (<i>Carduus acanthoides</i>)	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
45	At yemliyi (<i>Taraxacum major</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
46	Sarı barınca (xəşənbül) (<i>Melilotus officinalis</i>)	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+	+
47	Qara yonca (<i>Medicago lupulina</i>)	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+
48	Tərəotu (yabanı şalgam) (<i>Bunios orientalis</i>)	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+
Çoxilliklər:												
49	Yabanı soğan (<i>Allium oleracease</i>)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
50	Adi zəncirotu (<i>Taraxacum vulgare</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
51	Quzuqulağı və ya əvəlik (<i>Rumex acetosa</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
52	Türpəng (<i>Barbarea vulgares</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
53	Kalış (<i>Sorghum halepensis</i>)	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
54	Sürünən aynqotu (<i>Agropyron repens</i>)	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
55	Çəhrayı kəkə (<i>Agroptilon repens</i>)	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+
56	Poruq (<i>Stachus palustris</i>)	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
57	Çəhrayı qanqal (<i>Cirsium arvense</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
58	Kardaria (istiot) (<i>Lepidium draba</i>)	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
59	Tarla qanqalı (<i>Sonchus arvensis</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
60	Tarla sarmaşığı (<i>Convolvulus arvensis</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
61	Süpürüm (yel qovan) (<i>Gypsophila poniculata</i>)	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+
62	Məhəbbətçicəyi, quzuotu (<i>Reseda lutea</i>)	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	+
63	Şingilə, kauçuk verən bitki (<i>Chondrilla</i>)	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+

	<i>juncce)</i>											
64	Südləyən (<i>Euphorbia virgata</i>)	+	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+
65	Qızıl sarmaşiq (Povilika)	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
66	Cayır (<i>Cynodon dactylon</i>)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
67	Yermalası (<i>Physalis L.</i>)	+	+	-	-	-	+	-	-	-	+	+
68	Və təyin olunmayanlar	-	-	+	-	-	-	+	+	-	+	+
Rayonlar üzrə cəmi aləqlər (ədədlə):		43	46	53	47	40	47	51	51	48	61	68

Respublikanın Göygöl, Samux, Şəmkir, Tovuz, Qazax, Qəbələ, Qax, Cəlilabad, Salyan, İsmayilli və Şamaxı rayonlarının üzüm əkinlərində aparılmış marşrut müşahidələrdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, göstərilən rayonların üzüm əkinlərində aləq otları ilə sirayətlənmə dərəcəsi orta vəziyyətdədir.

Aparılmış tədqiqatlardan aydın olmuşdur ki, Göygöl rayonu üzrə 43 növ, Samux rayonu üzrə 46 növ, Şəmkir rayonu üzrə 53 növ, Tovuz rayonu üzrə 47 növ, Qazax rayonu üzrə 40 növ, Qəbələ rayonu üzrə 47 növ, Qax rayonu üzrə 51 növ, Cəlilabad rayonu üzrə 51 növ, Salyan rayonu üzrə 48 növ, İsmayilli rayonu üzrə 61 növ və Şamaxı rayonu üzrə isə 68 növ aləq otları yayılmışdır ki, bu da 21 fəsilədə birləşərək ən çox aşağıdakı fəsilələrdən ibarətdir: xaççiçəklilər, taxıllar, mürəkkəbçiçəklilər, paxlalılar, çətirçiçəklilər, tərəçiçəklilər, sarmaşıqkimilər və.s.

Cədvəl 2. Üzüm əkinlərində aləq otlarının bioloji qruplaşdırılması

Bioloji qrupların adı	Növlərin sayı	
	ədədlə	faizlə(%)
Azilliklərin cəmi: o cümlədən,	43	63,2
körpə yazlıqlar	25	36,7
qışlayanlar	11	16,2
payızlıqlar	7	10,3
ikiilliklər	5	7,3
Çoxilliklər:	20	29,5
Cəmi	68	100

Üzüm əkinlərində ən çox yayılan birillik istiyə-davamsızlar, payızda inkişaf edən istiyədavamlılar və çoxillik aləq otlarıdır ki, bunlar da ən çox ziyan verir. Göstərilən aləq otları üzüm əkinlərində ən çox yayılmış və ziyanvurma həddi daha yüksəkdir.

Respublikanın üzüm əkini sahələrində birillik və çoxillik aləq otlarını tədqiq etmək üçün aparılan marşrut

müşahidələr nəticəsində cəmi 68 növ aləq otu müəyyən edilmiş və bioloji qruplaşdırılmışdır (cədvəl 2).

1-ci sırada körpə yazlıqlardır ki (25 növ), bu da ümumi aləqin 36.7 %-ni təşkil edir. Buraya cincilim, dəstərək, sarmaşan qarabaşaq, yabanı turp, çöl qaymaqçıçəyi, şahtərə, lalə, vələmir, tarla noxudu, dəli quramit, tarla xardalı, ambroziya, işirğan, çöl bənövşəsi, tarla keşnişi, ağ qızıl pencər, dilqanadan, unluca, yabanı çətənə və yaşıl qıllica daxildir.

Qışlayanların 11 növü, yəni 16,2 %-i (quşəppəyi, çobanyastığı, payızlıq gülül, tarla qərənfili, xırdayarpaq gülül, əspəçiçəyi, sırgıgözü, qaranquşotu, xaçgülü, unutmaməni, şüvərən və ala qanqal) daxildir. Payızlıqlara 7 növ, yəni 10,3 % (südotu, tülküquyruğu, çörəkotu, səfərotu, tarla tonqalotu və tarlaotu) daxildir. İkiləpəllərə 5 növ, yəni 7,3 % (adi qanqal, at yemliyi, sarı barınca, qatıqotu, qara yonca, çovdar tonqalotu və tərəotu) daxildir. Çoxilliklər 20 növdən (adi zəncirotu, əvəlik, türpəng, çalış, sürünən ayrıqotu, poruq, yarpız, çəhrayı qanqal, kardariya, tarla qanqalı, tarla sarmaşığı, çovdar tonqalotu, süpürüm, məhəbbətçiçəyi, şingilə, südləyən, sürünən ayrıqotu, yabanı soğan) ibarətdir ki, bu da 29,5 % təşkil edir.

Respublikanın üzüm əkinlərində aləq otlarının bioloji qruplaşdırılması cədvəlindən göründüyü kimi üzüm əkini sahələrində ən çox rast gəlinən aləqlər azilliklərdir ki, (63,2%), onun da 36,7%-ni körpə yazlıqlar təşkil edir. Bunların içərisində vələmir, tarla noxudu, dəli quramit, dilqanadan, unluca və yaşıl qıllica; qışlayan aləqlərdən payızlıq gülül, tarla qərənfili, xırdayarpaq gülül, ala qanqal; payızlıqlardan tülküquyruğu, tarla tonqalotu, tarlaotu, çoxilliklərdən çəhrayı qanqal, kardariya, türpəng və şingilə növləri daha çox ziyan vurur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə F.H., Mehdiyev İ.T. Aləqlərə qarşı aparılan bioloji mübarizə üsulları // Akademikyanın Elmi əsərləri, I buraxılış, Gəncə, 2008, s. 5-6.
2. Абдуллагатов А.З., Шихрагимов А.К., Абдуллагатова Д.А. Интегрированная защита винограда в Дагестане. Ж. Защита и карантин растений. Москва, 2009. №2, с. 29-30.
3. Захаренко Б.А., Захаренко А.В. Борба с сорняками // Защита и карантин растений, 2004, №4, с. 10-11.
4. Спиридонов Ю. Я., Протасова Л. Д., Ларина Г. Е., Раскин М. С. Изменение видового состава сорняков // Защита и карантин растений, 2004, №10, с. 18-19.
5. Дудкин И.В. Сорные растения в бессменных посевах сельскохозяйственных культур // Защита и карантин растений, 2010, №6, с. 17-19

Разновидность сортов сорняков на виноградных плантациях республики.

Э.А.Гаджиева

В результате проведенных исследований было установлено, что на полях винограда выращиваемых в Республике видовое разнообразие относящееся к однолетним, двухлетним и многолетним сорнякам в ГекГельском районе 43 вида, в Самухском районе 46 видов, Шамкирском районе 53 вида, Товузском районе 47 видов, Казахском районе 40 видов,

Габалинском районе 47 видов, Гахском районе 51 вид, Джагилабадском районе 51 вид, Сальянском 48 видов, Исмаиллы 61 вид и Шемахинском районе 68 видов, а они в свою очередь объединившись в 21 семейство наиболее широко представлены: крестоцветными, злаковые, сложноцветными, бобовыми, зонтичными, вьюнковыми и т.д.

В целом в хозяйствах Республики в общей сложности было определено 68 видов сорных растений, из которых 28 видов распространены во всех виноградных хозяйствах Республики. Поражаемость сорными растениями по Республике в среднем составила 33,3% (63,2% однолетние, 7,3 % двухлетние и 29,5% многолетние).

Ключевые слова: виноград, сорные растения, видовое разнообразие, исследование, однолетние, многолетние, зимующее, весенние всходы.

Weed species compound of grapevines fields of Azerbaijan Republic

E.E. Hajiyeva

As a result of the researche was represented high diversity of annual and perennial grass weeds represented from Goygol region 43, Samux reg 40, Gabala 47, Gakh -51, Jalilabad 51, Salyan -48, Shamkir -53, Tovuz -47, Gazakh -40, Ismailly- 61, Shamakhi- 68 species and all of them is unit of more than widely of 21 families : Poacea, Leguminacea, Chenopodiaceae, Umbelliferae, Compositae, Cruciferae and oth.

In generally on farms ,total of 68 weed species were identified, which is the 28 species of these are common spread of all grapevine field of republic . The average spreading of weeds were 33,3% in all grape fields (63,2 annual, 7,3% biennial, 7,3 % perennials).

Key words: grape, weeds, species compound, experiment, annual, perennial, wintering, fresh spring

---